

мати, Катерина Лук'янівна, яка тільки й мріяла про князя або генерала для своєї доньки, і була першопричиною дальших нещасть родини.

Письменник недвозначно наголошує, що Мордатов — росіянин, саме тому той так брутально поводитьсь, зневажливо ставиться не тільки до нижчих за соціальним становищем, зокрема, зрозуміло, кріпаків, а й до українців узагалі, вкупі з дружиною і її ріднею.

Повість «Княгиня», певною мірою перебуваючи у силовому полі романтичного стильового напрямку, засвідчила часткову переорієнтацію Шевченка на відтворення реалій, перехід від одновимірності персонажів до детальнішого моделювання колоритних постатей із народу. «Княгиня» фактично завершує опертий на власну поезію етап творчості прозаїка, який уже в наступній повісті — «Музикант» — розробляє оригінальний сюжет, виконуючи життєвий досвід і реальні враження.

Шевченко в прозовій творчості вдумливо навчався на вподобаних літературних зразках, шукаючи адекватних засобів утілити власне бачення порушених проблем, змалювати переживання й емоції, відтворити національний колорит, щоб донести до загальноімперської читацької аудиторії правду про Україну та її людей.

Олександр Боронь

Між містом Кременчуком та містом Ромном лежить великий чумацький шлях, що зветься Ромоданівським. Відкіля взялася така назва — достеменно невідомо. А чумаки розповідають ось яку билицю.

Жив у місті Крюкові (отому, що за Дніпром, навпроти Кременчука) багатий-пребагатий чумац Роман. Що літа божого виряджав він дві валки, отак возів на двадцять кожна, одну на Дін по рибу, а другу в Крим по сіль. К першій Пречистій чумаки, його наймити, верталися у місто Крюків. Половину добра вони скидали у коморах, а з другою половиною він уже сам вирушав у місто Ромен з своєю валкою. А йшов він ось якою дорогою: спершу на Хорол, так що Золотоноша була йому вправоруч, а Веселий Поділ уліворуч, потім з Хорола на Миргород, з Миргорода на Лохвицю, а з Лохвиці вже на Ромен. Отож міркуйте самі, якого він круга раз у раз давав! І для поштаря це неабищо, а вже про чумака так нема що й казати. От якось він, продавши нароздріб і частку гуртом своє добро в місті Ромні, думав був вертатися додому, та зупинився

ненадовго коло корчми, коло тої самої корчми, що й тепер стоїть за містом Ромном, під вербами, на Лохвицькій та Зіньківській дорозі й на Ромоданівському шляху.

А тут уже, під вербами коло корчми, стояло десятків зо два чумацьких возів розпряжених, а де-не-де під возами сидять собі добрі люди та горілку кружають. От він зупинився з своєю худобою, зняв шапку, помолився Богу й, повернувшись до чумаків, сказав:

— Благословіте, панове молодці, воли попасать!

Чумаки одповіли йому так:

— Боже благослови, поле велике! — і взялися за своє діло. А він, покинувши воли в ярмах, пішов до корчми, кажучи:

— Я тільки чвертку вип'ю.

Заходить у корчму, а там шинкарочка мов на картині намальована, наче шляхтянка яка. Чумак Роман був уже не молодий, одначе і в нього серце заграло, як глянув він на таку кралю. Краля це зметикнула та, усміхнувшись, і питає його:

— А чого вам доброго треба, господа чумаче?

Вона таки вміла й по-московському слівце закинути.

— А ось чого мені треба, моя добродійко: квартиру горілки, та дві кварти меду, та сама сядь коло мене.

— Добре, — сказала шинкарка і, наливши йому квартиру горілки, пішла в льох з поставцем і принесла меду.

Сидить чумак Роман кінець столу, закуривши свою чумацьку люльку, а коло нього сидить молода шинкарочка та дивиться на його сиві вуса своїми голубиними оченятами. П'є чумак Роман, кружає він срібною чарою горілку гірку, а молода шинкарочка золотим кубком —

мед солодкий. Довго вони вдвох собі сиділи, пили та всяких пісень співали. Надворі вже й стемніло, а вони сидять собі, п'ють та співають. Уже й темна ніч надворі, вже б чумакові і в дорогу час, а він сидить собі та п'є. Вже й до півночі береться, а він усе-таки сидить і п'є, шинкарочка, знай, наливає, а воли бідолашні в ярмах стоять. Ось уже й Чепіга, і Волосожар за гору сховалися, і зірниця зійшла. Чумак Роман неначе схаменувся, взяв шапку, люльку і вийшов із корчми, ліг на возі, накрився свитою і ледве промовив: «Соб, мої половіі!». Воли рушили, взяли соб та й пішли чистим полем, а не Лохвицькою дорогою. Не знати, чи довго вони так ішли, чи довго чумак Роман спав, тільки прокинувся він уже в місті Кременчуці. Його слідом поїхали інші чумаки, і пробили широку дорогу, і назвали її Романовим шляхом. А чому його звать Ромоданом, цього чумаки не знають.

Отак слово до слова оповідають у народі про Ромоданівський шлях. Не усміхайтеся добродушно, мій ласкавий читальнику, я й сам мало вірю цій оповідці, та з обов'язку списателя повинен був згадати про сю пусту вигадку народну.

Ближче до правди можна гадати ось що про те, як виник Ромоданівський шлях. Чи не проклав його князь Григорій Ромодановський, який року 1686-го водив московську рать під Брусяну гору, чигиринську резиденцію невгамовного гетьмана Петра Дорошенка? Я думаю, це більше скидається на правду.

Та хто б не проклав цей шлях, нам, правду сказати, нема до того діла. А заговорили ми про нього тільки тому, що подія, яку я описую, сталася по боках його.

Та щоб ви добре собі уявили, який той Ромоданівський шлях, то я додаю ось що.

Прикметний шлях цей тим, що, простягшись на цілих триста верстов, починаючи од Ромна й до Кременчука, він не проходить ні через одне місто чи містечко, ні через село, ні навіть через хутір. Пролягає собі серед чистого, рівного, зеленого поля. Тільки де-не-де стоять корчми з великими стодолами та глибокими криницями, зробленими власне для російських фурманщиків, бо наші чумаки ніколи не спиняються в корчмах. А по боках Ромоданівського шляху часто трапляються земляні вали, різні за величиною і формою, порослі пириєм. Частенько мріють і могили, зовсім круглі, сажнів п'ятдесят у діаметрі. Є й більші, й менші, і все з виходами: двома, трьома й чотирма, як на якій могилі. А є й такі насипи (і це найбільші), що й форму їх не можна визначити. Це шанці, різні завбільшки і в різних напрямках. Треба гадати, що форму цих шанців згодом попсували користолюбні й цікаві потомки. Не пам'ятаю, хто саме пробував добувати селітру з Орельських валів, або так званої лінії, що її побудував Петро Перший між Дніпром і Доном, на березі річки Орелі, та результати вийшли зовсім нікудишні. Отож може бути, що й до тих могил, які я описую, підступався хтось ласий до селітри — який-небудь Ходаковський. Не знаю, нехай про те відають антикварії.

Треба ще додати, що всі ті могили мають свої назви, як-от: Няньки, Мордачові, Королеві і т. д. Останні — може, то окопи Карла XII, бо він колись у цьому краї шведяв з своїми синьокаптанними шведами.

Я, однак, зловживаю терпеливістю моїх ласкавих слухачів: розносівся з своїм Ромоданом, як дурень з писаною торбою, набалакав, як та перекупка-бублейниця, а про саме діло не сказав ще ні слова.

Недалеко від Ромоданівського шляху, по правий бік (як їхати з Ромна), лежить широка прегарна долина, оточена невисокими горбами, обставленими, неначе сторожею, столітніми дубами, липами та ясенями; уздовж широкої долини блискучою білою смугою звивається Сула. По берегах її стоять, порозпускавши свої зелені коси, старі верби та берести. Вздовж берега Сули розкинулося велике село, затулене темно-зеленими садами; тільки де-не-де з густої зелені витинається біла цяточка, — то біла хата з солом'яною покрівлею. Отакі мало не всі села на Україні, хіба що коло них більше чи менше вітряків. І так привітно махають вони своїми крилами стомленому подорожньому, гостинно запрошуючи одпочити в своїх зелених пахучих садках.

Сонце хилилося до обрію і своїм жовто-багряним світлом золотило і без того золоті, заставлені полуکیلками лани благодатного села. Широка долина вкрилася прозорим ясно-синім туманом і сховала в ньому чарівну лінію свого обрію. Сула зайнялася матовим рум'янцем, як засмагла на сонці молода жниця, що зустрілася з милим косарем своїм. По жовто-пурпуровій маті вихлястої Сули де-не-де тягнуться за рибальським човном світлі блискучі струминки. Тягнуться і зникають у темно-зеленому очереті. Верби й берести ще нижче схилилися до води, мов плачуть, що вмирає день.

В отаку вечірню пору верталися з поля в село молоді, гарні жниці. А що того дня покінчили жнива, то вони, кожна для себе і щоб посвятити в церкві, посплітали вінки з колосся пшениці, жита та з волошок і, завітчавшись та обравши з-поміж себе царицю, щоб було кому приспівувати, верталися з піснями у село.

Поперед усіх, тихо виступаючи, йшла прегарна цариця свята. Вона соромливо, мовби од важкого вінка, опустила на груди свою чарівну смугляву голову, покриту золотистим вінком та розплетеною чорною косою; в руках у неї був серп і невеличкий снопик жита, перевитий зеленою березкою. Чисто тобі Церера. За нею йшли дівчата й співали на честь її своїх журливих пісень; за дівчатами йшли молоді косарі з косами — вони косили отаву на Сулі — і тихо підспівували їм.

І всю цю картину освітлювало гаряче призахідне сонце.

Прекрасна, зворушлива картина!

А підійдіть ви до цієї картини ближче та придивіться до неї пильніше, і ви побачите на її світлому рожевому фоні такі плями, що мимоволі одвернетесь і на сумні мелодійні пісні цих чарівних жниць ви гірко усміхнетесь і затулите вуха.

Живуча й діяльна вдача людська!

З ранку й до вечора на сонці, без ніякісінького холодку, з ранку й до вечора, зігнувшись, жне бідолашна жниця. І що ж? Настав вечір — іде додому, співає, а дома не встигла повечеряти, знову на вулиці чи в садку, і знову співає й співає, не змовкаючи до самого світу. А розвиднілося — знову за серп та на ниву, і знову цілий день, не розгинаючи спину, на сонці, — і хоч би тобі що.

О агрономи-філантропи! Вигадайте ви замість серпа яку-небудь іншу машину. Ви цим дуже прислужитесь приневоленому на тяжку працю людові.

Гурт косарів та жниць з своєю чарівною царицею, відсвічений в ясній течії Сули, повагом наближався до села. Навстріч їм повибігали діти й повиходили з немовлятами матері, стрічаючи дорослих дітей своїх і поздоровляючи їх з щасливими обжинками.

А мати чарівної цариці, плачучи, дякувала дівчатам за шану її дочці та просила всіх до своєї хати на вечерю.

Увійшовши в село, дівчата значуще переглянулися між собою, а молоді косарі насупили свої чорні брови. Що б це значило?

А ось що! І ті й ті помітили коло деяких воріт віхи.

Яке ж їм діло до віх? — скажете ви. О, їм велике діло до цих зловіщих маяків!

Коли ви в'їжджаєте в українське село й бачите коло воріт на високій жердині декілька солом'яних китичок, це значить, що в селі не піхота, а кавалерія квартирує. Що не віха, то й стайня, а скільки китичок, стільки коней у стайні. В село, що я оце описую, прийшли ще тільки квартир'ери, позначили квартири й порозставляли віхи.

Не в одного чорнобривого косаря тьохнуло серце, як тільки він побачив оці зловіщі віхи.

Не один з них пригадав страшні, трагічні розповіді про безталанних покриток.

А жниці! О мої рідні жниці! Ніякі криваві драми вас не навчать! Новина — ось ваш проклятий ідол, перед яким ви кладете все, часто і честь, а з нею і своє безталанне життя!